

УДК 159.922.6

Я. В. Мацегора

І. І. Приходько

О. С. Колесніченко

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Вивчено особливості військових цінностей у військовослужбовців з різним соціальним і військовим статусом для визначення шляхів формування етичного кодексу військовослужбовців Національної гвардії України. Проведене дослідження показало, що цінності військовослужбовців Національної гвардії України є надзвичайно важливим елементом формування як індивідуального стилю професійної діяльності, так і групової взаємодії, які, будучи орієнтованими на досягнення соціально важливого результату, дають змогу долати індивідуальні недоліки як на рівні функціонування окремої особистості, так і на рівні функціонування групи. Визначено, що цінності сприяють згуртуванню військового колективу та надійності його функціонування як єдиного цілого, так і ключових його суб'єктів з огляду на специфіку їх ролі у колективі. Єдність цінностей формує довіру між підлеглими та військовими керівниками.

Ключові слова: цінності, військовослужбовець, психологічна робота, честь, дисциплінованість, гідність, вірність, стійкість, професіоналізм.

Постановка проблеми. Істотні зміни, які відбулися в українських збройних формуваннях з початку бойових дій в Україні у 2014 р., позначилися на цінностях військовослужбовців Національної гвардії України (НГУ).

Традиційно вважається, що цінності у професійній сфері виконують низку важливих функцій, зокрема, функції ідентифікації з професійною групою, групової консолідації та адаптації на основі узагальнення набутого досвіду. Із 2014 р. в українському суспільстві формувалося ставлення до нового збройного формування – Національної гвардії України, яке виконувало як правоохоронні, так і бойові функції. Крім того, військовослужбовці НГУ набули значного досвіду участі у гібридній війні, однією з особливостей якої є дискредитація військовослужбовців в очах населення окупованих територій, підрив довіри до представників влади на підконтрольній території. До того ж військовослужбовці НГУ брали участь у бойових діях з чисельно переважаючим противником, що зумовило необхідність вироблення особливої тактики дій підрозділів, їх мобільності, самостійності, координованості та формування у військовослужбовців високого рівня готовності

© Я. В. Мацегора, І. І. Приходько, О. С. Колесніченко, 2022

до опанування нової техніки, озброєння тощо та готовності до взаємодії з іншими збройними формуваннями України. Ці й інші особливості досвіду військовослужбовців НГУ мали позначитися на формуванні їхньої ціннісної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження ціннісної сфери особистості ґрунтуються на чотирьох теоріях цінностей, запропонованих ученими G. W. Allport [4], С. К. Kluckhohn [12], М. Rokeach [18] та R. Schwarzer [19]. Так, G. W. Allport [4] стверджував, що особиста філософія життя, яка пов'язана із цінностями, є основною рисою особистості, під якою розуміється спрямування мотивації, майбутні цілі та поточний вибір. Дослідник R. Schwarzer [19] доводить, що цінності уособлюють реакцію на три універсальні вимоги, «з якими повинні справлятися всі люди та суспільства: (1) потреби індивідів як біологічних організмів, (2) вимоги координованої соціальної взаємодії та (3) вимоги для безперебійного функціонування і виживання суспільства, групи». На його думку, цінності – це будівельні блоки людської взаємодії та групової динаміки. Науковець М. Rokeach [18] називає цінності основними

мотиваторами дій, які лежать в основі прийняття індивідуальних рішень і впливають на людську взаємодію. На думку R. H. Lane [14], вони – сильна керівна сила, що послідовно визначає поведінку і формує ставлення. Як наголошує G. Hofstede [10], цінності дають змогу не лише судити про мотиви поведінки, дій та відносин людей, але й прогнозувати їх.

Дослідники зазначають, що звичайна система цінностей за умов військової служби, особливо у зоні бойових дій, може зазнавати кардинальних змін і відрізнятися від системи цінностей цивільного населення, що пов'язано із виконанням нею функції адаптації до умов життєдіяльності та особливою місією військовослужбовців у суспільстві [8, 29]. У зв'язку із цим під час вивчення ціннісно-сислової сфери військовослужбовців почали використовувати такий особливий термін, як «армійські цінності».

Дослідження армійських цінностей не численні. Доступні для вивчення праці, в яких розглядають цінності військового персоналу армій різних країн світу, базуються не тільки на індивідуальних загальнолюдських цінностях, а й на специфічних армійських цінностях, таких, як вірність, обов'язок, безкорисливе служіння, повага, честь, сміливість, самопожертва, патріотизм тощо [13, 15, 21, 29]. На думку J. Soeters [21], незважаючи на національні відмінності, у світі є єдина міжнародна військова культура, яка відображує спільні військові цінності.

Основне завдання збройних сил у будь-якій країні – це захист національних інтересів, підтримання безпеки і оборони держави. Вони просувають ідеали чесності, дисципліни, професіоналізму, допомоги та переваги [26]. Для виконання своїх завдань за необхідності збройні сили можуть формувати власні цінності, що відповідають професійній активності. Наприклад, в американських збройних силах виділяють сім основних армійських цінностей: вірність, обов'язок, повага, безкорисливе служіння, честь, порядність та особиста мужність [25]. У британських збройних силах сформульовано шість основних армійських цінностей: мужність, дисципліна, повага до інших, чесність, вірність, безкорислива відданість [3]. У всіх цих випадках мова йде про узагальнені цінності, кожна з яких містить низку супідрядних цінностей. Наприклад, у британському етичному кодексі військовослужбовців узагальнююча цінність «повага до інших» описується таким чином:

«Ставтеся до інших так, як очікуєте, щоб до вас ставилися. Солдати можуть мати різну статуру і зріст та всі вони заслуговують на гідне ставлення. Дискримінація завдає шкоди командам; вона виключає учасників і не дає їм можливості зробити свій внесок. Армія визнає важливість гумору, але гумор має бути всеосяжним. Гумор, який ображає, висміює або залякує людей, руйнівний і шкодить команді. Повага до інших – це частина довіри, яка має бути між вами та вашими товаришами по команді; ви повинні судити людей за їхніми здібностями, а не за расою, релігією чи статтю. Повага до інших, включаючи цивільних осіб, затриманих та захоплених представників ворожих сил, означає гідне поводження з людьми».

Цілеспрямоване формування армійських цінностей через засвоєння етичних кодексів військовослужбовців має спонукати військовослужбовців – рядових та лідерів – чинити правильно у повсякденному житті у межах своєї кар'єри. На відміну від цивільних осіб, які можуть не дотримуватися цінностей суспільства, базова бойова підготовка військовослужбовців передбачає обов'язкове формування у них лояльності, почуття обов'язку, поваги, безкорисливого служіння, честі, порядності та особистої мужності. Обов'язкове свідоме дотримання армійських цінностей – те, що відрізняє військовослужбовців від інших людей і є необхідною умовою формування військового професіонала [25].

У бойових умовах ціннісна сфера військовослужбовця також виконує захисну та адаптаційну функції [17]. Вони сприяють збереженню і відтворенню базових індивідуальних та армійських цінностей [13, 22], їхній зміні [6, 8], а також формуванню нових ціннісних орієнтацій [28]. Ціннісна сфера особистості дає змогу військовослужбовцю більш м'яко пережити вплив травми і визначає вектор подальшого розвитку: посттравматичне зростання [24] або регрес особистості [16].

Мета статті – аналіз особливостей військових цінностей у військовослужбовців з різним соціальним і військовим статусом для визначення шляхів формування етичного кодексу військовослужбовців Національної гвардії України.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці 2021 р. на основі уявлень про армійські цінності, які є у збройних формуваннях України, етичних кодексів військовослужбовців європейських

країн [9, 25, 27], Австралії [7], а також з урахуванням історичних відомостей про козацький етичний кодекс воїна, наявності правоохоронних і бойових функцій у професійній діяльності військовослужбовців НГУ і нового досвіду участі у гібридній війні та протидії чисельно переважаючому противнику було розроблено «Анкету визначення армійських цінностей військовослужбовців Національної гвардії України». В Анкеті сформульовано перелік із 11 узагальнених цінностей і викладено їх зміст. Військовослужбовцю необхідно було проранжувати цінності із цього переліку (0 – найменш важлива і необхідна цінність для військової служби, 10 – найбільш важлива і необхідна цінність для військової служби). Крім того, було запропоновано оцінити наданий перелік цінностей як можливий формалізований етичний кодекс військовослужбовців НГУ. Якщо військовослужбовець вважає, що запропонований перелік є неповним для того, щоб виконувати функцію нового формалізованого, відповідного до нових особливостей професійної діяльності етичного кодексу військовослужбовців, то він мав змогу доповнити його необхідними цінностями.

У запропонованому для оцінювання переліку узагальнені військові цінності охоплюють низку цінностей, що описують досвід виконання службово-бойової діяльності військовослужбовцями НГУ.

1. Бути фізично сміливим – здатним контролювати свій страх, проявляти мужність у ситуаціях ризику отримання травм та загибелі; бути готовим віддати життя за свою Батьківщину, побратима.

2. Бути морально сміливим – знаходити в собі сили чинити правильно, справедливо, не бути байдужим до несправедливості, горя і страждань тих, кого Ви як правоохоронець маєте захищати; бути людяним, гуманним, бути прикладом для наслідування.

3. Бути дисциплінованим – керуватися законними вимогами командира та статутами; виконуватись наказів командира є підґрунтям впевненості кожного члена підрозділу, що його не підведуть, зроблять частину своєї справи точно і вчасно, це основа злагодженості дій підрозділу, основа ефективної взаємодії з іншими підрозділами, це основа об'єднання сил для досягнення спільного результату.

4. Бути самодисциплінованим – виконувати свою роботу без нагадувань, відповідати високим стандартам професіоналізму і моралі,

щоб побратими могли довіряти Вам і покладатися на Вас, знати, що Ви не схибите, не зрадите, не підведете; зробите правильний вибір, зможете контролювати свій страх.

5. Бути чесним – таким, якому цілковито можуть довіряти побратими; не приховувати свої недоліки від побратимів, а виправляти їх, постійно професійно вдосконалюватися, розвиватися. За потреби бути здатним просити і приймати допомогу від побратимів, щоб позбавитися від вад, недоліків особистого розвитку і професійної підготовки. Повідомляти про виниклі конфлікти інтересів, про зміни Вашого фізичного чи психічного стану, щоб керівник і побратими могли це враховувати під час виконання поставленого завдання, знали, якою мірою можуть покластися на Вас. Не чинити і не приховувати незаконні й аморальні дії побратима, оскільки це потенційно може стати підставою для шантажу, недовіри, відчуття провини і як наслідок – зруйнує команду, поставить під загрозу життя інших побратимів та виконання завдання. Не поширювати неправдиву інформацію про себе, побратимів, свій підрозділ тощо.

6. Бути гідним – відповідати моральним і професійним вимогам, стандартам професії. Керуватися власним сумлінням, наслідувати принципи козацького лицарства. Постійно професійно вдосконалюватися, набувати необхідних професійних знань і навичок. Залишатися відкритим до нового професійного досвіду, не зупинятися у власному саморозвитку, бути самокритичним. Бути вільним від образ, задрощів, інтриг.

7. Бути членом команди – бути здатним покладатися на побратима, довіряти товаришу по зброї; бути таким, на якого можуть покластися побратими (компетентним, чесним, вірним, дисциплінованим, передбачуваним для товариша); поважати побратимів і командира, чітко виконувати накази, тому що вони є основою керованості підрозділу, основою зосередження сил усього підрозділу на виконанні завдання та коригування сил різних підрозділів; використовувати гумор для підтримки і стимуляції розвитку побратимів, а не для їх приниження; не допускати дискримінації товаришів по зброї за національністю, расою, статтю тощо; бути прикладом і помічником для новобранців. Бути лояльним до своєї команди не означає, що Ви маєте прикривати незаконні чи аморальні дії побратимів, оскільки такі дії Вас і Вашу команду роблять вразливими до маніпуляцій,

шантажу з боку протидіючої сторони. Ваші дії не мають осоромлювати Ваш підрозділ, Ваших побратимів. Керуватися принципом «На першому місці – побратими, потім – завдання (місія), а потім – власні інтереси». Пам'ятати, що військова справа – командна робота, вона ефективна, коли кожен виконує свою частину роботи у повному обсязі.

8. Бути вірним – бути вірним Військовій присязі – не зраджувати членів своєї команди; не брати участі у будь-яких діях, які можуть нашкодити товаришам по зброї, не надавати жодної інформації країнам, що є не лояльними до України, не висловлювати суджень, що можуть порочити честь і гідність української армії (Національної гвардії), шкодити її репутації; бути вірним українському народу – бути вірним принципам незалежності, демократії, захисту прав і свобод народу України; бути вірним традиціям українського народу, наслідувати традиції українського козацтва; захищати Україну і спосіб життя українців, служити інтересам українського народу; бути вірним собі – не зраджувати собі, своїм принципам, бути надійним, цілісним, передбачуваним для побратимів (як основа для ефективної взаємодії).

9. Бути стійким – не здаватися ворогу, поки є сили і можливості чинити спротив самому або поки є сили і можливості чинити спротив хоч у одного із Ваших товаришів по зброї; не приймати милості від ворога. Стійко долати всі труднощі служби (зокрема, не жалітися, не поширювати інформацію про побутові труднощі, навантаження, оскільки це може бути використано для маніпуляцій з боку протидіючих сил, підривати імідж військової служби).

10. Бути вільним – брати відповідальність за свої дії, бути здатним до самостійного мислення і прийняття рішень, відстоювання своєї думки, реалізовувати власні цінності та принципи, не піддаватися на маніпуляції, шантаж тощо.

11. Бути професійним – виконувати поставлені завдання на високому професійному рівні, постійно набувати, вдосконалювати професійні знання, вміння, навички, володіння особистою зброєю; підтримувати фізичну форму на рівні, який не завадить виконанню поставлених завдань. Підтримувати свою поінформованість про сучасне озброєння, тактику, у тому числі й ті, що використовує ворог. Набувати професійного досвіду і ділитися ним з побратимами, бути сприйнятливим до професійного досвіду інших.

В опитуванні взяли участь більше 150 військовослужбовців, які несуть службу в різних військових частинах НГУ. Запропонований перелік цінностей був досить схвально оцінений ними як можливий етичний кодекс військовослужбовців НГУ – $7,65 \pm 1,65$ (за десятибальною шкалою оцінювання).

Найбільш важливими військовослужбовці вважали здатність бути морально ($6,11 \pm 2,96$) і фізично ($5,89 \pm 3,14$) сміливими та професійними ($5,68 \pm 3,46$); далі – самодисциплінованість ($5,57 \pm 3,07$), чесність ($5,42 \pm 2,75$) та дисциплінованість ($5,32 \pm 2,92$).

Середні позиції посіли: бути вірним ($5,09 \pm 2,99$), бути членом команди ($4,78 \pm 2,86$), бути гідним ($4,77 \pm 2,95$), бути стійким ($4,42 \pm 2,90$).

Найменші ранги отримала здатність «проявляти свободу волі» – бути вільним ($3,25 \pm 3,21$).

Порівняння цінностей у чоловіків та жінок-військовослужбовців, яких у виборці українських військовослужбовців близько 15 % (див. табл. 1), показало, що вони дещо по-різному оцінюють важливість військових цінностей.

Одразу зазначимо, що жінки-військовослужбовці менш схвально поставилися до запропонованого переліку цінностей ($6,69 \pm 1,75$) порівняно з чоловіками-військовослужбовцями ($7,78 \pm 1,60$, $t = 2,42$, $p \leq 0,05$). Надані жінками оцінки задоволеності запропонованим переліком є найнижчими серед усіх наведених у цьому дослідженні груп порівняння. Так, у жінок найвищий ранг посідає професіоналізм ($6,41 \pm 3,37$), а у чоловіків – фізична сміливість ($6,13 \pm 3,09$). У жінок, навпаки, фізична сміливість має одні з найменших рангів ($4,24 \pm 3,01$). Ці відмінності в оцінюванні фізичної сміливості сягають рівня статистичної значущості $t = 2,41$, $p \leq 0,05$. Крім професіоналізму, жінки фізичній сміливості чоловіків протиставляють вірність ($6,18 \pm 2,56$) та стійкість ($5,41 \pm 2,37$), які в них мають більші середні значення рангів, ніж у чоловіків ($4,93 \pm 3,02$ та $4,27 \pm 2,95$ відповідно; $p \leq 0,10$ для обох порівнянь). Таким чином, надійність жінки-військовослужбовця як бойового товариша (посестри) має у своїй основі професіоналізм, вірність та витривалість, які компенсують їх більшу емоційність та меншу фізичну силу порівняно з чоловіками-військовослужбовцями.

Порівняння оцінок, які надали учасники бойових дій (УБД) (69 %) з оцінками військовослужбовців, які не мають бойового досвіду (НБД) (31 %), подано у табл. 2.

Таблиця 1 – Показники цінностей у чоловіків та жінок-військовослужбовців (в умовних балах)

Цінність	Група		Значущість розбіжностей	
	чоловіки	жінки	t	p
Бути фізично сміливим	6,13±3,09	4,24±3,01	2,41	0,05
Бути морально сміливим	6,09±2,90	6,29±3,46	0,24	-
Бути дисциплінованим	5,34±2,90	5,18±3,19	0,20	-
Бути самодисциплінованим	5,61±3,05	5,35±3,30	0,30	-
Бути чесним	5,38±2,70	5,65±3,12	0,33	-
Бути гідним	4,85±2,89	4,24±3,40	0,70	-
Бути членом команди	4,76±2,80	4,94±3,34	0,21	-
Бути вірним	4,93±3,02	6,18±2,56	1,83	0,10
Бути стійким	4,27±2,95	5,41±2,37	1,79	0,10
Бути вільним	3,15±3,19	4,00±3,39	0,98	-
Бути професійним	5,57±3,48	6,41±3,37	0,95	-
Задоволеність «Кодексом»	7,78±1,60	6,69±1,75	2,42	0,05

Таблиця 2 – Показники цінностей в учасників бойових дій та у військовослужбовців, які не мають бойового досвіду (в умовних балах)

Цінність	Група		Значущість розбіжностей	
	УБД	НБД	t	p
Бути фізично сміливим	6,23±3,04	5,60±3,13	1,00	-
Бути морально сміливим	6,04±2,98	6,46±3,05	0,68	-
Бути дисциплінованим	5,05±3,05	5,91±2,47	1,60	-
Бути самодисциплінованим	5,06±3,25	6,37±2,37	2,41	0,05
Бути чесним	5,80±2,48	4,54±2,67	2,36	0,05
Бути гідним	4,81±2,85	4,43±3,18	0,61	-
Бути членом команди	4,89±2,89	4,09±2,74	1,42	-
Бути вірним	4,82±2,88	5,20±3,29	0,59	-
Бути стійким	4,58±2,84	4,31±2,90	0,46	-
Бути вільним	3,35±3,19	2,63±3,07	1,15	-
Бути професійним	5,71±3,40	5,51±3,71	0,26	-
Задоволеність «Кодексом»	7,70±1,68	7,44±1,69	0,74	-

Ці дві категорії військовослужбовців показали досить високий і подібний рівень задоволеності запропонованим переліком цінностей (7,70±1,68 та 7,44±1,69 відповідно, $t = 0,74$, $p \geq 0,05$). Проте, якщо у групі УБД маємо чітку градацію – сміливість [фізична (6,23±3,04) та моральна (6,04±2,98)], чесність (5,80±2,48), професіоналізм (5,71±3,40), дисциплінованість [самодисциплінованість (5,06±3,25) та дисциплінованість (5,05±3,05)], то порівняно з ними військовослужбовці групи НБД недооцінюють чесність (4,54±2,67, $t = 2,41$, $p \leq 0,05$) та переоцінюють самодисципліну (6,37±2,37, $t = 2,36$, $p \leq 0,05$). Відповідно, у учасників бойових дій трійка найбільш важливих цінностей має вигляд – фізична сміливість (6,23±3,04), моральна сміливість (6,04±2,98), чесність (5,80±2,48), а у

військовослужбовців без бойового досвіду – моральна сміливість (6,46±3,05), самодисципліна (6,37±2,37), дисципліна (5,91±2,47).

Таким чином, бойовий досвід показує, що треба навчитися бути відвертими зі своїми побратимами, щоб вони чітко розумілися, на що здатен кожен з їхньої команди, наскільки можна покластися на кожного; розуміти, з якими бойовими завданнями може (не)впоратися кожен з їхнього підрозділу. Дисциплінованість і самодисциплінованість є важливими у процесі навчання й опанування професії військовослужбовця, проте, коли бойова дійсність «перевіряє» набуті військовослужбовцем професійні знання і навички, рівень їх сформованості не стає бути «особистою справою», зоною особистої відповідальності. У бойових умовах

неприпустимо приховувати недоліки професійної та психологічної підготовки, оскільки побратими мають точно знати, наскільки вони можуть розраховувати на кожного зі свого підрозділу. У бойових умовах від дій військовослужбовця залежить не його індивідуальна оцінка (не його показник успішності, класності у табелі), а виконання спільного завдання, а також життя і свобода побратимів, цивільних людей тощо.

І якщо у жінок-військовослужбовців формування індивідуального стилю професійної діяльності, який дає змогу компенсувати їх меншу маскуліність (більшу емоційність та

меншу фізичну силу) порівняно з чоловіками-військовослужбовцями, можна умовно віднести до індивідуального рівня компенсування недоліків на основі ціннісної сфери, то відвертість перед товаришами дозволяє формувати груповий рівень компенсації слабких членів команди на основі загальних для неї військових цінностей.

Показники цінностей у групах військовослужбовців, що виділені за стажем професійної діяльності [група 1 – до 3 років (25 %); група 2 – 3-9 років (45 %) та група 3 – понад 10 років (30 %)], наведені у табл. 3.

Таблиця 3 – Показники цінностей у військовослужбовців з різним стажем професійної діяльності (в умовних балах)

Цінність	Група			Значущість розбіжностей		
	група 1 (до 3 р.)	група 2 (3-9 р.)	група 3 (10 +р.)	t ₁₋₂	t ₁₋₃	t ₂₋₃
Бути фізично сміливим	6,09±3,43	5,95±3,00	5,63±3,16	0,20	0,60	0,52
Бути морально сміливим	6,12±2,83	5,72±2,91	6,70±3,11	0,65	0,83	1,58
Бути дисциплінованим	6,03±2,46	4,80±3,17	5,53±2,81	2,08*	0,82	1,20
Бути самодисциплінованим	6,58±2,68	5,10±3,18	5,48±3,06	2,38*	1,64	0,60
Бути чесним	5,52±2,53	5,00±2,93	5,98±2,59	0,89	0,77	1,76
Бути гідним	4,73±2,89	5,31±2,94	3,98±2,90	0,93	1,11	2,25*
Бути членом команди	5,12±3,07	4,62±2,71	4,75±2,96	0,78	0,52	0,22
Бути вірним	4,82±3,17	5,15±3,01	5,23±2,87	0,49	0,57	0,13
Бути стійким	4,15±2,94	4,64±2,95	4,30±2,85	0,77	0,22	0,58
Бути вільним	3,33±3,39	3,72±3,38	2,48±2,70	0,53	1,18	2,05*
Бути професійним	4,36±3,45	6,64±3,22	5,30±3,48	3,12**	1,15	1,95
Задоволеність «Кодексом»	7,57±1,83	7,47±1,52	8,00±1,66	0,26	1,05	1,62

Примітка. *p ≤ 0,05; ** p ≤ 0,01.

Серед груп, які виділені за стажем професійної діяльності, найбільш задоволеними запропонованим переліком цінностей, є військовослужбовці зі стажем понад 10 років (8,00±1,66), найменш – військовослужбовці зі стажем від 3 до 9 років (7,47±1,52), проте ці розбіжності не сягають рівня статистичної значущості.

У військовослужбовців з професійним стажем до 3 років найбільш високі середні ранги отримали самодисциплінованість (6,58±2,68), моральна сміливість (6,12±2,83), фізична сміливість (6,09±3,43), дисциплінованість (6,03±2,46). Представники цієї групи значно нижче цінують професіоналізм (4,36±3,45), ніж представники інших груп. Натомість у військовослужбовців зі стажем від 3 до 9 років найбільший середній ранг має саме цінність професіоналізму (6,64±3,22), яка є помітно вищою за всі інші цінності в цій групі. За

показником цінності професіоналізму військовослужбовці зі стажем служби від 3 до 9 років на статистично значущому рівні відрізняються від двох інших груп (t = 3,12, p ≤ 0,01 та t = 1,95, p ≤ 0,05 для обох значень). До інших найбільш важливих цінностей у цій групі належать: фізична сміливість (5,95±3,00), моральна сміливість (5,72±2,91) та гідність (5,31±2,94). На відміну від інших груп, виділених за стажем професійної діяльності, у цій групі менша, ніж в інших групах, цінність самодисципліни (5,10±3,18) та дисципліни (4,80±3,17). За наведеними показниками ця група на статистично значущому рівні відрізняється від групи військовослужбовців зі стажем до 3 років (t = 2,38 та t = 2,08, p ≤ 0,05 для обох значень).

У військовослужбовців зі стажем професійної діяльності понад 10 років найбільшу цінність має моральна сміливість (6,70±3,11). До інших

найбільш важливих цінностей у цій групі належать: чесність (5,98±2,59), фізична сміливість (5,63±3,16), дисциплінованість (5,53±2,81), самодисциплінованість (5,48±3,06) та професіоналізм (5,30±3,48). У наведеній групі менше, ніж в інших, цінуються воля (2,48±2,70) та гідність (3,98±2,90). За цими двома показниками вони на статистично значущому рівні відрізняються від військовослужбовців зі стажем професійної діяльності від 3 до 9 років ($t = 2,05$ та $t = 2,25$, $p \leq 0,05$ для обох значень).

Зазначені зміни у виділених за стажем професійної діяльності групах військовослужбовців, імовірно, є відбиттям динаміки професійної соціалізації військовослужбовця. Так, якщо для першої групи на початковому етапі професійного становлення важливі освоєння і самостійне дотримання групових вимог, правил поведіння, то для другої групи актуальним є розвиватися професійно, ігноруючи застаріле, недоцільне, непрофесійне. Для військовослужбовців другої

групи важливо відповідати «процесуальним» викликам професії, бути актуальним їй – опанувати нові тактики, нову техніку, нові технології тощо. Перед третьою групою, яка почувається найбільш ідентифікованою зі своєю професійною спільнотою, постають питання смислової регуляції діяльності – її сенсу (заради чого і кого все робиться), свого місця у суспільстві, що й виводить на перші позиції таку узагальнену цінність, як здатність до моральної сміливості.

У таблиці 4 наведено показники цінностей у групах військовослужбовців, виділених за військовими званнями [група 1 – старші офіцери (11 %); група 2 – молодші офіцери (45 %); група 3 – сержанти, старшини, прапорщики (29 %); група 4 – рядові (15 %)].

У наступній табл. 5 наведено порівняння показників цінностей у групах військовослужбовців, виділених за військовими званнями.

Таблиця 4 – Показники цінностей у військовослужбовців з різним військовим званням (в умовних балах)

Цінність	Група 1	Група 2	Група 3	Група 4
Бути фізично сміливим	5,13±2,90	5,66±2,99	6,79±3,15	5,25±3,60
Бути морально сміливим	5,40±3,91	6,15±2,81	6,42±2,61	5,65±3,31
Бути дисциплінованим	5,00±2,78	4,34±2,90	6,74±2,77	5,45±2,26
Бути самодисциплінованим	5,40±3,66	5,25±2,89	6,11±3,34	5,80±2,75
Бути чесним	5,27±2,28	5,22±2,97	6,00±2,70	4,80±2,46
Бути гідним	5,27±2,94	4,93±3,22	4,79±2,17	4,25±3,40
Бути членом команди	4,27±2,55	4,95±2,84	4,42±2,77	5,65±3,28
Бути вірним	4,60±2,72	5,19±2,93	4,76±3,16	5,65±3,15
Бути стійким	5,53±2,92	4,17±2,98	4,18±2,74	4,70±3,06
Бути вільним	3,67±3,42	3,42±3,17	2,97±3,35	3,20±3,17
Бути професійним	6,27±3,47	6,44±3,32	4,55±3,45	5,40±3,50
Задоволеність «Кодексом»	7,64±1,50	7,75±1,56	7,65±1,96	7,47±1,61

Таблиця 5 – Порівняння показників цінностей у групах військовослужбовців з різними військовими званнями

Цінність	Значущість розбіжностей					
	t ₁₋₂	t ₁₋₃	t ₁₋₄	t ₂₋₃	t ₂₋₄	t ₃₋₄
Бути фізично сміливим	0,63	1,83 ⁰	0,11	1,76 ⁰	0,46	1,62
Бути морально сміливим	0,70	0,93	0,20	0,48	0,61	0,90
Бути дисциплінованим	0,82	2,05*	0,51	4,09**	1,76 ⁰	1,90*
Бути самодисциплінованим	0,14	0,65	0,35	1,29	0,76	0,37
Бути чесним	0,07	1,00	0,58	1,33	0,62	1,71 ⁰
Бути гідним	0,39	0,57	0,95	0,26	0,79	0,64
Бути членом команди	0,90	0,19	1,40	0,91	0,85	1,43
Бути вірним	0,73	0,19	1,06	0,66	0,58	1,02
Бути стійким	1,61	1,54	0,82	0,02	0,67	0,63
Бути вільним	0,25	0,67	0,41	0,66	0,27	0,25
Бути професійним	0,17	1,62	0,73	2,67**	1,16	0,88
Задоволеність «Кодексом»	0,25	0,02	0,31	0,27	0,66	0,36

Примітка. ⁰ $p \leq 0,05$; * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$.

Представники всіх зазначених груп висловлюють однакову задоволеність переліком військових цінностей. Так, старші офіцери найбільше цінують професійність (6,27±3,47), далі – досить широка група цінностей: стійкість (5,53±2,92), моральна сміливість (5,40±3,91), самодисциплінованість (5,40±3,66), гідність (5,27±2,94), чесність (5,27±2,28), фізична сміливість (5,13±2,90). Найменше в цій групі цінують вірність (4,60±2,72), командність (4,27±2,55) та свободу волі (3,67±3,42). Оцінки цінностей старших офіцерів не мають статистично значущих розбіжностей з оцінками, наданими молодшими офіцерами та рядовими. Проте оцінки останніх є найменш диференційованими. Серед найважливіших у рядових військовослужбовців – вірність (5,65±3,15), командність (5,65±3,28) та моральна сміливість (5,65±3,31). Найменше в цій групі цінують чесність (4,80±2,46), стійкість (4,70±3,06), гідність (4,25±3,40) та свободу волі (3,20±3,17). Як бачимо, відстань між найбільш важливими і найменш важливими в цій групі є найменшою серед порівнюваних груп. Така структура свідчить про прагнення цих військовослужбовців наслідувати цінності групи військових професіоналів.

Молодші офіцери найбільше цінують професіоналізм (6,44±3,32), моральну (6,15±2,81) та фізичну (5,66±2,99) сміливість, самодисциплінованість (5,25±2,89), чесність (5,22±2,97) та вірність (5,19±2,93); найменше – дисциплінованість (4,34±2,90), стійкість (4,17±2,98) та свободу волі (3,42±3,17).

Із груп, виділених за військовими званнями, найбільше вирізняється група сержантів, старшин та прапорщиків. Вони більше, ніж молодші і старші офіцери, цінують фізичну сміливість (6,79±3,15; $t = 1,83$ та $t = 1,76$, $p \leq 0,1$ для обох значень), більше, ніж усі інші групи, цінують дисциплінованість (6,74±2,77; $t = 2,05$, $p \leq 0,05$; $t = 4,09$, $p \leq 0,01$; $t = 1,90$, $p \leq 0,05$); для них важливішою, ніж для рядових, є чесність (6,00±2,70; $t = 1,71$, $p \leq 0,1$). Проте вони дещо знецінують професіоналізм. За цим показником розбіжності із молодшими офіцерами сягають рівня статистичної значущості (4,55±3,45, $t = 2,67$, $p \leq 0,01$).

Виділені на цьому етапі дослідження групи ілюструють такі механізми професійного становлення, як усвідомлення належності до професійної спільноти та ідентифікація з нею на основі наслідування її досвідчених

високостатусних членів, що характерно для рядових військовослужбовців та військових лідерів. Так, старшинський і сержантський склад можна позначити як рушійну силу, «вольовий механізм», який забезпечує виконання поставлених офіцерами професійно обґрунтованих та доцільних наказів. Саме сержанти і старшини «підіймають» рядовий склад на виконання поставлених офіцерами наказів, саме вони цінують відвертість, знання про реальні можливості кожного свого безпосереднього підлеглого. Ця «вольова функція» сержантського і старшинського складу є провідною, такою, що не залежить від військової спеціальності, спеціалізації підрозділу. Для офіцерів же, навпаки, важливим є саме стати спеціалістом у своїй справі, набути необхідних для керування підрозділом знань стратегії, тактики, техніки тощо, тобто стати професіоналом. Для старших офіцерів важливим стає відповідальність за свої рішення перед суспільством. Це досить важливий аспект прийняття рішень військовими керівниками з огляду на велику руйнівну силу сучасного озброєння [1].

У розрізі проведеного дослідження досить цікавими є порівняння отриманих результатів і висновків з тими, що були одержані у дисертаційній роботі Д. П. Лисенка, проведеної на виборці українських військовослужбовців – учасників бойових дій і захищених у 2021 р. Цей дослідник розглядав довіру між командиром та підлеглими як один із домінуючих факторів впливу на морально-психологічний стан військовослужбовців у бойових умовах. Зокрема, для обговорення результатів поданого нами дослідження становить інтерес один із його висновків, що довіра є тим більшою, чим більше збігаються цінності підлеглого та командира. До того ж у дослідженні Д. П. Лисенка було встановлено, що якості командира, які сприяють підвищенню рівня довіри до нього серед підлеглих, у повсякденних та бойових умовах різняться і зумовлені специфікою діяльності. Найбільш значущими якостями командира, які сприяють підвищенню рівня довіри до нього серед підлеглих у повсякденних умовах діяльності, є інтелектуальні та особистісно-професійні, і, крім того, особливості зовнішності. У бойових умовах уявлення підлеглих зміщуються на особистісно-професійні та вольові якості, що є значно вищими, ніж для повсякденних умов [2].

Як уже вказувалося раніше, у нашому дослідженні було встановлено, що цінності молодших офіцерів і рядових є досить близькими до цінностей старших офіцерів, яких вони намагаються наслідувати. Проте вольові якості як цінності військової служби більш важливими є для групи сержантів, старшин та прапорщиків, а цінність професійних якостей збільшується з досвідом у військовослужбовців офіцерського складу, у той час як відвертість у стосунках набуває свого особливого значення саме у військовослужбовців, які мають бойовий досвід.

Як зазначає дослідник Ю. А. Калагін [1], розширення ролі армії в суспільстві, збільшення кількості операцій невійськового характеру, висока технологічність нового оснащення висувають значні вимоги до освіченості та професійності сучасного військовослужбовця. Наводячи результати масштабного дослідження, проведеного у Харківському університеті Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, в якому взяли участь майже півтори тисячі військовослужбовців Збройних Сил України, він указує, що найбільш оптимальний тип особистості військовослужбовця «характеризується балансом професійного і соціального компонентів в структурі соціально-професійного потенціалу. Ця модель військовослужбовця втілює в собі гармонійне поєднання високого рівня професіоналізму з таким же високим рівнем соціальної відповідальності, що виявляється в готовності особистості взяти на себе відповідальність за соціальні наслідки військових і інших дій, виходячи із високої руйнівної сили сучасного озброєння». Натомість найбільшого поширення в українській армії набуває інший тип військовослужбовця, «який характеризується переважанням професійного компонента в структурі його соціально-професійного потенціалу. Такий військовослужбовець має стійку орієнтацію на вдосконалення професійної майстерності, компетентності, оволодіння військовим мистецтвом, чітке виконання своїх професійних обов'язків і не співвідносить це із задоволенням потреб соціуму – його соціальної безпеки, стабільності, стійкого розвитку. Це особистість військовослужбовця – професіонала-виконавця, вищою цінністю якого є компетентність, досконале володіння озброєнням і військовою технікою, високим рівнем військового мистецтва». На думку Ю. А. Калагіна, такий

тип особистості військовослужбовця не відповідає повною мірою вимогам сучасної армії України. Проте наше дослідження дає змогу припустити, що описані цим науковцем типи доцільно розглядати як закономірні етапи розвитку особистості українського професійного військовослужбовця. Перехід з одного етапу на інший відбувається з переходом від ціннісного до смислового рівня регуляції професійної активності, життєдіяльності. Цілком природно, що запропоновані Ю. А. Калагіним технології сприяють такому переходу.

Цікаво, що технологізацією ведення бойових дій на противагу фізичній витривалості в європейських країнах та США обґрунтовували можливість інтеграції жінок у збройні сили. Указується, що сьогоденні умови війни, де залучаються технології, дистанційні ракети та машини, знищують старі підходи ведення війни, коли «силу доводили мечами та шаблями». Міністр військово-морських сил США ще у 1978 р. заявив, що «у ВМС немає рукопашного бою. Просто немає нічого такого. Ви більше не захоплюєте ворожі кораблі з шаблею в зубах. Це все робиться за допомогою електроніки та ракет далекої дальності тощо» [11]. В Україні, як і в інших країнах, жінок більше на посадах, які є більш вимогливими до професійних навичок, ніж фізичної сили, що не в останню чергу відбивається на структурі (ієрархії) виявлених у них армійських цінностей.

Зазначимо, що сучасні погляди на інтеграцію жінки у збройні сили передбачають, що жінка має бути інтегрована як хороший солдат без втрати нею жіночої ідентичності [20]. Дослідження 2015 р. у морській піхоті США стосовно ефективності інтегрованих підрозділів виявило, що групи, які інтегруються за гендерною ознакою, працюють краще за всіх [5].

Висновки

Проведене дослідження показало, що цінності військовослужбовців НГУ:

– є надзвичайно важливим елементом формування як індивідуального стилю професійної діяльності, так і групової взаємодії, які, будучи орієнтованими на досягнення соціально важливого результату, дають змогу долати індивідуальні недоліки як на рівні функціонування окремої особистості, так і на рівні функціонування групи (на основі відвертості);

– сприяють згуртуванню військового колективу та надійності його функціонування як єдиного цілого, так і ключових його суб'єктів (військових лідерів) з огляду на специфіку їх ролі у колективі (активації, забезпечення виконання наказу для сержантського та старшинського складу; професійності постановки цілей для військового колективу; відповідальності за наслідки прийнятих військових рішень для старшого офіцерського складу).

Єдність цінностей формує довіру між підлеглими та військовими керівниками. Введення формалізованого етичного кодексу військовослужбовців НГУ, його вивчення та розуміння змісту узагальнених військових цінностей має дати змогу формувати єдність цінностей у військових колективах НГУ.

Події після 24 лютого 2022 р. показали надзвичайне піднесення бойового духу військовослужбовців, консолідацію всього українського суспільства навколо цієї соціальної групи та належних їй цінностей заради збереження українського суспільства та його способу життя. За таких обставин у цінностей військовослужбовців акцентувалася функція визначення ролі військовослужбовців у житті суспільства, що сприяло переходу на рівень смислової регуляції їхньої активності. Переведення військових цінностей у смисли відкриває шлях до надзвичайно великих ресурсів підтримання професійної активності військовослужбовців. Вивчення механізмів переходу до смислового регулювання професійної активності військовослужбовців НГУ має стати наступним завданням наших досліджень.

Перелік джерел посилання

1. Калагін Ю. А. Технології підвищення рівня соціально-професійного потенціалу військовослужбовця в сучасній Україні. *Український соціум*. 2010. № 4 (35). С. 51–59. URL: https://ukrsocium.org.ua/wpcontent/uploads/2010/10/51-59_no-4_vol-35_2010_UKR.pdf (дата звернення: 05.04.2022).

2. Лисенко Д. П. Психологічні особливості розвитку довіри в системі взаємин «командир-підлеглий» у бойових умовах : дис. ... д-ра філос. : 053 – психологія / Нац. ун-т оборони України ім. Івана Черняхівського. Київ, 2021. 251 с. URL: <https://nuou.org.ua/assets/dissertations/diser/diser-lysenko.pdf> (дата звернення: 05.04.2022).

3. A Soldier's Values and Standard in the British Army. Access mode: URL: <https://www.army.mod.uk/who-we-are/our-people/a-soldiers-values-and-standards/> (дата звернення: 05.04.2022).

4. Allport G. W., Vernon P. E. & Lindzey G. Study of values: A scale for measuring the dominant interests in personality. Boston, MA: Houghton Mifflin. 1931, 1951 & 1960.

5. Analysis of the Integration of Female Marines Into Ground Combat Arms and Units – Quantico, VA: Marine Corps Combat Development Command, 2015.

6. Bardi, Anat & Lee, Julie & Hofmann-Towfigh, Nadi & Soutar, Geoffrey. The Structure of Intraindividual Value Change. *Journal of personality and social psychology*. 2009. 97. P. 913–929. DOI: 10.1037/a0016617.

7. Collins Jane L. Expanding the labor theory of value. *Dialectical Anthropology*. 2016. 40 (2). P. 103–123.

8. Daniel E., Fortuna K., Thrun S. K., Cioban S., & Knafo A. Brief report: Early adolescents' value development at war time. *Journal of Adolescence*. 2013. No. 36 (4). P. 651–655. DOI: 10.1016/j.adolescence.2013.03.009

9. Franke, Volker & Heineken, Lindy. Adjusting to Peace: Military Values in a Cross-National Comparison. *Armed Forces & Society - ARMED FORCES SOC*. 2001. 27. P. 567–595. DOI: 10.1177/0095327X0102700404.

10. Hofstede G. Culture's consequences: International differences in work-related values. Beverly Hills, CA.: Sage, 1980.

11. Horrigan C. The Combat Exclusion Rule and Equal Protection. *Santa Clara Law Review* 32. 1992. 1. P. 229–264.

12. Kluckhohn C. K. Values and value orientations in the theory of action. In T. Parsons and E. A. Shils (Eds.). *Toward a general theory of action*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1951.

13. Kolesnichenko O., Prykhodko I., Matsehora Ya., Bolshakova A., Bilyk O., Storozhuk N., Lazor K., Trybulkevych K. Typology of individual values of combatants of the War in Eastern Ukraine, *Romanian Journal of Military Medicine*. 2022. 1. P. 109–117.

14. Lane R. H. Polynesia and Europe meet: A new heritage. Unpublished master's thesis, University of Waikato, Hamilton, New Zealand, Psychology Department. 1976.

15. Licameli F. A Brief History of the Army Values. Retrieved from Center for the Army

Profession and Ethic website. 2018. Access mode: URL: <https://caccapl.blob.core.usgovcloudapi.net/web/character-development-project/repository/a-brief-history-of-the-army-values.pdf> (дата звернення: 06.04.2022).

16. Prykhodko I., Kolesnichenko O., Matsehora Ya., Aleshchenko V., Kovalchuk O., Matsevko T., Krotiuk V., Kuzina V. Effects of posttraumatic stress and combat losses on the combatants' resilience, *Československá psychologie*. 2022. Vol. 66. No. 2. P. 157–169. DOI: 10.51561/cspsych.66.2.157

17. Prykhodko I., Matsehora Y., Bielai S., Hunbin K., Kalashchenko S. Classification of coping strategies influencing mental health of military personnel having different combat experience. *GEORGIAN MEDICAL NEWS*. 2019. 12 (297). P. 130–134.

18. Rokeach M. Understanding human values: Individual and societal. New York : The Free Press. 1979.

19. Schwarzer R. Optimism, vulnerability, and self-beliefs as health-related cognitions: A systematic overview. *Psychology & Health*. 1994. 9. P. 161–180. DOI: 10.1080/08870449408407475

20. Snyder C. R. The Citizen-Soldier Tradition and Gender Integration of the U.S. Military. *Armed Forces & Society*. 2003. 29. P. 185–204.

21. Soeters J. Value orientations in military academies: A thirteen country study. *Armed Forces & Society*. 1997. 24 (1). P. 7–32. DOI: 10.1177/0095327X9702400101

22. Sundberg M. L. *The verbal behavior milestones assessment and placement program: The VB-MAPP (2nd ed.)*. Concord, CA: AVB Press. 2014.

23. Sundberg R. Value Stability and Change in an ISAF Contingent. *Journal of Personality*, 2016. 84 (1). P. 91–101. DOI: 10.1111/jopy.12142

24. Tedeschi R. G., & Calhoun L. G. Posttraumatic Growth: Conceptual Foundations and Empirical Evidence. *Psychological Inquiry*. 2004. 15 (1). P. 1–18. DOI: 10.1207/s15327965pli1501_01

25. The U.S. Army Values. URL: <https://www.army.mil/values/> (дата звернення: 06.04.2022).

26. Veluchamy R. Aspects of emotional intelligence on effective leadership: an empirical study on the Indian armed forces. *IMPACT: International Journal of Research in Humanities, Arts and Literature*. 2019. 7 (2). P. 261–273.

27. Walker D. I., Thoma S. J. & Arthur J. Assessing Ethical Reasoning among Junior British Army Officers Using the Army Intermediate Concept Measure (AICM). *Journal of Military Ethics*. 2021. 20 (1). P. 2–20. DOI: 10.1080/15027570.2021.1895965

28. Wansink B., & Wansink C. S. Are There Atheists in Foxholes? Combat Intensity and Religious Behavior. *Journal of Religion and Health*. 2013. 52 (3). P. 768–779. DOI: 10.1007/s10943-013-9733-y

29. Zimmermann P., Firnkes S., Kowalski J., Backus J., Siegel S., Willmund G., & Maercker A. Personal values in soldiers after military deployment: associations with mental health and resilience. *European Journal of Psychotraumatology*. 2014. 5 (1). P. 229–239. DOI: 10.3402/ejpt.v5.22939

Стаття надійшла до редакції 02.07.2022 р.

UDC 159.922.6

Ya. Matsegora, I. Prikhodko, O. Kolesnychenko

PECULIARITIES OF VALUES OF MILITARY SERVANTS OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE

The events after February 24, 2022 showed the extraordinary rise of the fighting spirit of the Security and Defense Forces of Ukraine, the consolidation of all Ukrainian society around this social group and its values for the preservation of Ukrainian society and its way of life. Under such circumstances, the values of servicemen emphasized the function of determining the role of servicemen in society, which contributed to the transition to the level of semantic regulation of the professional activity of servicemen. Translating military values into meaning opens the way to extremely large resources to maintain the professional activity of servicemen.

The study showed that the values of the National Guard of Ukraine are an extremely important element in the formation of both individual style of professional activity and group interaction, which, being focused on

achieving socially important results, can overcome individual shortcomings, both at the level of individual functioning and at the level of group functioning (based on openness).

It is determined that the values ensure the cohesion of the military team and the reliability of its functioning as a whole and its key actors (military leaders), given the specifics of their role in the team (activation, enforcement of orders for sergeants and non-commissioned officers; military staff for officers; responsibility for the consequences of military decisions for senior officers). The unity of values ensures the formation of trust between subordinates and military leaders. The introduction of a formalized code of ethics for servicemen of the National Guard of Ukraine, its study and understanding of the content of generalized military values should allow to form the unity of values in the military teams of the National Guard of Ukraine.

Keywords: *values, serviceman, psychological work, honor, discipline, dignity, loyalty, resilience, professionalism.*

Мацегора Яніна Володимирівна – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії науково-дослідного центру службово-бойової діяльності НГУ Національної академії Національної гвардії України
<https://orsid.org/0000-0001-6103-1466>

Приходько Ігор Іванович – доктор психологічних наук, професор, начальник науково-дослідного центру службово-бойової діяльності НГУ Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0002-4484-9781>

Колесніченко Олександр Сергійович – доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, начальник науково-дослідної лабораторії науково-дослідного центру службово-бойової діяльності НГУ Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0001-6406-1935>